

УДК 342.9

Р. М. Пилипів,*начальник сектору реагування патрульної поліції № 2**Рожнятівського відділення Калуського відділу поліції**Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області;**ад'юнкт Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС НАГЛЯДУ ЗА ДОРОЖНІМ РУХОМ

Розглянуто особливості застосування поліцейських заходів у діяльності патрульної поліції під час нагляду за дорожнім рухом. На підставі аналізу національного законодавства та закордонного досвіду окреслено наявні вади у правовому регулюванні застосування поліцейських заходів, сформульовано пропозиції щодо їх законодавчого усунення.

Ключові слова: поліція, поліцейські заходи, превентивні заходи, заходи примусу, безпека дорожнього руху, нагляд за дорожнім рухом.

Постановка проблеми. Серед основних завдань, які сьогодні суспільство та держава покладають на новостворені підрозділи патрульної поліції, є забезпечення публічної безпеки та порядку, безпеки дорожнього руху. Поряд з іншими не менш важливими завданнями поліції ці функції привертають увагу найбільшим набором правових та інших допоміжних засобів їхнього забезпечення, масштабістю, ресурсомісткістю і частотою застосування. Наприклад, в одній із країн Європейського Союзу (а колись республіки Радянського Союзу), Естонії, поліція для попередження небезпек у дорожньому русі здійснює роботу за трьома основними напрямками: а) підвищення ефективності профілактичної діяльності; б) посилення нагляду за дорожнім рухом; в) вплив на порушників правил дорожнього руху (далі – ПДР) [1]. Такі ж напрямки можна простежити й у діяльності сучасної поліції України.

Під час забезпечення безпеки дорожнього руху (далі – БДР) та інших пов'язаних із використанням транспортних засобів (далі – ТЗ) правовідносин, крім виявлення порушень ПДР, на патрульних поліцейських покладається низка інших завдань, наприклад, оперативне реагування на повідомлення про злочини, надання допомоги учасникам дорожнього руху тощо. Із метою вирішення цих завдань національне законодавство надає поліції низку повноважень, які з набранням чинності нового закону України «Про Національну поліцію» здобули назву «поліцейські заходи». Утім, як свідчать критичні публікації науковців, правозахисників, політиків, журналістів, а також аналіз судової практики, правозастосування визначених у законодавстві положень не позбавлено недоліків, що обумовлює актуальність обраної теми.

Стан дослідження. Проблеми адміністративного примусу в діяльності правоохоронних органів висвітлюватися в наукових працях

А. В. Гаркуши, Т. О. Гуржія, С. М. Гусарова, М. М. Долгополової, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, М. Ю. Микитюка, А. М. Подоляки, В. Й. Развадовського, Х. П. Ярмакі та інших учених. Однак, враховуючи зміни в законодавстві, зокрема ухвалення нового закону України «Про Національну поліцію», їх погляди та пропозиції можуть бути враховані лише в загальному вигляді. На сьогодні вже наявні праці, в яких об'єктом дослідження є діяльність новоствореної поліції, наприклад, публікації В. В. Гаркуши, Є. О. Крапивіна, А. В. Стаценка тощо. Проте навіть сучасні дослідження не дають вичерпних відповідей на всі наявні суперечності, що вкотре свідчить про необхідність подальших досліджень.

Метою статті є аналіз сучасного правового регулювання застосування поліцейських заходів під час нагляду за дорожнім рухом. Для досягнення поставленої мети планується виконати такі завдання: визначити поняття та встановити особливості поліцейських заходів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; виявити вади правового регулювання та правозастосування цих заходів; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Законодавець дає таке визначення поліцейському заходу – це дія або комплекс дій превентивного чи примусового характеру, що обмежує певні права та свободи людини й застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень (ч. 1 ст. 29 закону України «Про Національну поліцію»). При цьому слід звернути увагу на такий припис-застереження: поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції.

Обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Саме на цьому постійно акцентують увагу судді під час розгляду адміністративних справ з приводу злісної непокори законному розпорядженню або вимозі поліцейського під час виконання ним службових обов'язків (ст. 185 КУпАП), наприклад, у постановках Придніпровського районного суду м. Черкас у справі № 711/8808/16-п від 19.10.2016 [2] або Широківського районного суду Дніпропетровської області у справі № 197/712/16-п від 16.06.2016 [3]. Обраний поліцейський захід є законним, якщо він визначений законом. При цьому поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходи реагування на правопорушення, окреслені в розділі V закону України «Про Національну поліцію», а також визначені КУпАП і Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених законом.

Поліцейські заходи в Законі поділяються на превентивні заходи та заходи примусу. До превентивних заходів належать: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка й огляд; 4) зупинення ТЗ; 5) вимога залишити місце й обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, ТЗ або фактичного володіння річчю; 7) проникнення до житла чи іншого

володіння особи; 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи ОВС; 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- та кінозйомки, відеозапису, засобів фото- та кінозйомки, відеозапису; 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; 11) поліцейське піклування (ст. 31 закону України «Про Національну поліцію»). До заходів примусу (ми пропонуємо називати їх «поліцейські заходи примусу (припинення) спеціального призначення») Закон відносить: 1) фізичний вплив (силу); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї (ч. 1 ст. 42). Як свідчить практика та змістове наповнення застосування вказаних поліцейських заходів, практично всі з них можуть бути використані поліцейськими під час забезпечення БДР. Винятком є лише перевірка дотримання вимог дозвільної системи ОВС та перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб.

Під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особу про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи. Доведення до відома особи нормативно-правового акта, на підставі якого застосовується такий захід, є ні чим іншим, як посиланням на норму закону, яким цей захід передбачений, а в деяких випадках додатково й орієнтування стосовно особи або ТЗ, рішення уповноваженого органу державної влади, який, наприклад, ухвалив таке рішення про обмеження чи заборону руху тощо.

Вдавання до крайнощів під час коментування вимог закону України «Про Національну поліцію», як це робить у своєму «експрес-аналізі» цього нормативно-правового акта журналіст І. Синєпалов [4], безумовно, не можна назвати розумною критикою. Проте й надто розширене трактування законодавства, а саме вихід за межі окресленого, особливо з боку посадових осіб органів публічного адміністрування, також призводить до незаконних дій. Прикладом може слугувати постанова Приморського районного суду м. Одеси у справі № 522/6083/16-п від 29.07.2016. У мотивувальній частині постанови суд навів зміст ч. 2 ст. 31 закону України «Про Національну поліцію» (під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів ..., яким є перевірка документів) та ст. 32 Закону, в якій наведені випадки, коли поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу. Виходячи з обставин справи, яка розглядалася, суд жодної з причин у ситуації, яка склалася між поліцейськими та Особою 1, не побачив. У постанові суд зазначив, що в протоколі про адміністративне правопорушення повинна бути вказана об'єктивна сторона, однак

в порушення вимог не зазначив, якими діями Особа 1 вчинила злісну непокору, а також, якими правовими підставами керувався поліцейський під час здійснення вимоги, яку не виконала Особа 1 [5].

Серед превентивних заходів, які застосовуються поліцейськими з метою забезпечення БДР, учасникам дорожнього руху найчастіше доводиться стикатися із зупиненням ТЗ, перевіркою документів та опитуванням особи. Набирає обертів такий новий захід, як поліцейське піклування.

Концепція законодавчих змін щодо розширення повноважень правоохоронців (лобіюється МВС України та Національною поліцією України) містить пропозицію ввести додаткову підставу для зупинення ТЗ (у зв'язку з підозрою, що водій знаходиться в стані сп'яніння або під впливом лікарських препаратів) [6]. Однак, чи обґрунтована така пропозиція та чи не буде така підстава черговим суб'єктивним приводом з боку поліцейських для, фактично, «безпідставної» зупинки ТЗ? Адже поняття «підозра» – це ймовірне припущення, яке ґрунтується на аналізі певних ознак. Перелік таких ознак ініціатори законодавчих змін не пропонують.

Утім доречно згадати про те, що профілактика скоєння ДТП через керування у стані сп'яніння або особами, які не мають права керування, повинна бути справою загальногромадською. Кожен небайдужий громадянин може попередити поліцію про відомий йому факт керування водієм автомобілем у стані сп'яніння (у цьому контексті слід згадати про досвід Німеччини, де кожен свідомий громадянин вважає своїм обов'язком повідомити про відомий факт порушення норм безпеки). У цьому випадку законодавцю слід надати поліцейським право зупиняти ТЗ. Отже, новий пункт 3-1 у ч. 1 ст. 31 закону України «Про Національну поліцію» повинен встановлювати таку підставу для зупинки: «якщо є інформація, що свідчить про керування ТЗ водієм у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, або особою, яка не має права керувати ТЗ відповідної категорії». У цьому контексті Герхард Штібінг цілком слушно пояснює: «У широкому сенсі до сфери постановки пріоритетів відноситься не тільки ступінь активності нагляду (з боку поліції), а і його поєднання із заходами щодо припинення порушень. Тотальний нагляд (контроль) за дорожнім рухом наскільки неможливий, настільки і небажаний. Нemoжливий тому, що недостатньо людських ресурсів поліції; небажаний тому, що безліч вимог, які пред'являються сучасним дорожнім рухом, можуть правослухняного учасника дорожнього руху зробити порушником. Під час здійснення поліцейського нагляду перевагу слід віддати системі з високим ступенем контролю (спостереження) і з помірним припиненням і використанням репресивних заходів» [7, с. 152].

Отже, співпраця з населенням, яке має активну громадську позицію щодо повідомлення та реагування на факти правопорушень,

є компромісом між частотою втручання правоохоронців в особисте життя громадян (у нашому випадку – учасників дорожнього руху) й ефективною виявленням та своєчасного припинення порушень ПДР, зокрема керування у стані сп'яніння. Внесення відповідних доповнень до причин для зупинки ТЗ є лише частиною (правовстановлюючим елементом) на шляху до дієвості такого механізму.

Наступним питанням нашого дослідження є правовий аналіз «достатності» поліцейських заходів для виконання покладених на патрульну поліцію завдань у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та «завершеності» їх правового врегулювання. Як було зазначено вище, у вирішенні проблем дотримання учасниками дорожнього руху правил, норм і стандартів у цій сфері багато сподівань покладається на заходи переконання, виховання та заохочення. Однак трапляються ситуації, коли метод переконання не дозволяє вплинути на ситуацію та забезпечити публічну безпеку й порядок без застосування більш радикальних превентивних і спеціальних примусових заходів.

Безумовно, в питання реформування діяльності Національної поліції втручається політика, яка будь-які факти може перекрутити собі на користь залежно від обставин. Очевидно, що не позбавлені певного популізму й заяви або ініціативи керівництва МВС України. Не зважаючи на це, якщо тверезо оцінити ситуацію, яка на сьогодні існує в країні, то стає зрозуміло, що деякі питання потребують негайного законодавчого врегулювання. Головне з них це права (обов'язки) водія та інших осіб, які знаходяться у ТЗ, і, безумовно, безпека поліцейського й інших пересічних громадян під час взаємовідносин із цими водіями. До речі, ті відносини, на яких ми збираємося далі зупинити нашу увагу, мають також гарантувати й певні права водіїв.

Дослідження аспекту взаємних дій водія та поліцейських у випадку зупинки ТЗ ми бажаємо почати з досвіду США. У Сполучених Штатах права офіцера поліції та обов'язки водія чітко регламентовані на законодавчому рівні. Як і в Україні, це підстави зупинки, порядок огляду та обшуку водія й автомашини, застосування за необхідності спеціальних засобів. Будь-яка особа в США, яка склала іспит на право управління ТЗ, усвідомлює, як поводитися в разі зупинки автомобіля представником правоохоронного органу, що потрібно робити і чого робити не треба. Українське законодавство (нормативно-правові акти) має приклад окреслення чіткого алгоритму дій водія у випадку причетності до ДТП. Відповідно до п. 2.10 ПДР України в разі причетності до ДТП водій зобов'язаний: а) негайно зупинити ТЗ і залишатися на місці пригоди; б) увімкнути аварійну сигналізацію та встановити знак аварійної зупинки відповідно до вимог п. 9.10 цих Правил; в) не переміщати ТЗ і предмети, що мають причетність до пригоди тощо. Отже, хіба не варто законодавчо розставити всі крапки над «і» в діях водія під час зупинки його ТЗ

поліцією? У США існують такі рекомендації: 1) заглушити двигун і поставити машину на ручне гальмо; 2) за будь-яких обставин залишатися в автомобілі, якщо поліцейський не пропонує Вам вийти із ТЗ; 3) увімкнути світло в салоні (якщо на вулиці темрява), не робити зайвих рухів; 4) відкрити вікно водія; 5) тримати руки на кермі так, щоб їх бачив правоохоронець [8, с. 189].

Запровадження таких доповнень до обов'язків водія (ст. 16 закону України «Про дорожній рух» та п. 2.10 ПДР України) має гарантувати взаємне дотримання прав і виконання обов'язків у відносинах водія з поліцією. Відповідно, до превентивних заходів закону України «Про Національну поліцію» необхідно додати кореспондуюче повноваження – вимагати від водія зупиненого на законних підставах ТЗ відкрити вікно не менше, ніж на дві третини, ввімкнути світло в салоні автомобіля та не залишати ТЗ без конкретної команди поліцейського. Гіпотезу ст. 35-1 закону України «Про Національну поліцію» пропонуємо назвати «Вимога залишатися у ТЗ після його зупинки поліцейським». Крім того, п. 2 ч. 3 ст. 45 цього ж Закону необхідно доповнити інформацією, що гумові та пластикові кийки застосовуються для «примусового розбиття скла ТЗ, якщо водій або інша особа, яка знаходиться в салоні цього ТЗ, відмовляється виконувати законну вимогу поліцейського вийти із ТЗ або відчинити вікно». Статтю 46 Закону пропонуємо доповнити частиною, яка дозволить поліції застосовувати вогнепальну зброю як спеціальний засіб (руків'я пістолета або приклад автомата) без застосування кінетичної енергії набоїв для примусового розбиття скла ТЗ, якщо водій або інша особа, яка знаходиться в салоні цього ТЗ, відмовляється виконувати законну вимогу поліцейського вийти із ТЗ або відчинити вікно.

Можна зробити **висновок**, що українська система поліцейських (превентивних і спеціальних примусових) заходів на сьогодні має цілком сформований вигляд, який увібрав достатньо повноважень для виконання покладених на Національну поліцію завдань, зокрема у сфері БДР. Перебільшення у форматі запровадження надмірного розширення прав поліції може, навпаки, призвести до негативних соціальних наслідків. Проте поглиблений аналіз основних поліцейських заходів у сфері забезпечення БДР свідчить про необхідність певного вдосконалення вже існуючого законодавства та окреслення одного з важливих питань законодавчого гарантування прав водіїв і безпеки поліцейських після зупинки (у передбачених законом випадках) транспортного засобу.

Однак наведені у статті аргументи та пропозиції також не охоплюють усього кола правовідносин поліцейських із водієм, які виникають під час наглядом за дорожнім рухом. Логічним продовженням дослідження цієї тематики є аналіз адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції у сфері забезпечення БДР, з'ясування проблемних питань та окреслення можливих шляхів їх правового вирішення.

Список бібліографічних посилань: 1. Ennetustegevus // Siseministeerium: офіц. сайт МВС Республіки Естонія. URL: <https://www.siseministeerium.ee/et/siseturvavalisuse-valdkond/ennetustegevus> (дата звернення: 19.01.2017). 2. Постанова Придніпровського районного суду м. Черкас у справі № 711/8808/16-п від 19 жовт. 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62112148> (дата звернення: 19.01.2017). 3. Постанова Широківського районного суду Дніпропетровської області у справі № 197/712/16-п від 16 черв. 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58344695> (дата звернення: 19.01.2017). 4. Синепалов І. Експрес-аналіз Закону «Про Національну поліцію» // Остров: сайт. URL: <http://www.ostro.org/blogs/syniepalov/161283/> (дата звернення: 19.01.2017). 5. Постанова Приморського районного суду м. Одеси у справі № 522/6083/16-п від 29 лип. 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59720867> (дата звернення: 19.01.2017). 6. У МВС підготували концепцію законодавчих змін щодо розширення повноважень поліції // 112 Україна: сайт новин. 05.11.2016. URL: <http://ua.112.ua/-polityka/u-mvs-pidhotuvaly-kontseptsiiu-zakonodavchych-zmin-shchodo-rozshyrennia-povnovazhen-politsii-350661.html> (дата звернення: 19.01.2017). 7. Штибінг Г. Правовые и организационные проблемы обеспечения безопасности дорожного движения в Федеративной Республике Германии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 1996. 168 с. 8. Стаценко А. В. Реформа української поліції: американський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 188–190. URL: http://lsej.org.ua/3_2016/3_2016.pdf (дата звернення: 19.01.2017).

Надійшла до редколегії 02.02.2017

Пылыпив Р. М. Проблемы правоприменения полицейских мер в ходе надзора за дорожным движением

Рассмотрены особенности применения полицейских мер в деятельности патрульной полиции во время надзора за дорожным движением. На основе анализа национального законодательства и зарубежного опыта установлены имеющиеся недостатки в правовом регулировании применения полицейских мер, сформулированы предложения по их законодательному устранению.

Ключевые слова: полиция, полицейские меры, превентивные меры, меры принуждения, безопасность дорожного движения, надзор за дорожным движением.

Pylypiv R. M. Problems of legal-enforcement of police activities during the traffic control

The subject of the study is the regulatory basis and procedures of using administrative compulsion in the law enforcement activities of the modern Ukrainian police. The objective of the paper to analyze contemporary legal regulation of using police measures during the traffic control.

The relevance and scientific novelty of the generated results in the article are due to the presence of a number of inconsistencies and contradictions in the practice of using police measures that significantly affect the efficiency of the police activities and the state of guaranteeing basic human rights in the country, because nowadays there is

an approbation of innovations of the legislation governing policing in Ukraine. The problems of imperfection of certain provisions of the law are mostly manifested in the relations between patrol police officers and drivers during the traffic control.

The author has stated that the Ukrainian system of police (preventive and special compulsory) measures is well-established that incorporate the necessary authorities to carry out the tasks of the National Police, in particular in the field of road safety. And exaggeration in the form of the implementation of excessive expansion of police rights can conversely lead to negative social consequences. However, in-depth analysis of certain legal relations in this area demonstrates the need for some improvement of the existing legislation and to outline one of the important issues of legal guaranteeing the rights of drivers and safety of police officers after the stopping (in certain cases under the law) the vehicle.

The author of the article has grounded in the conclusions the expediency of the balanced approach to the expansion of existing compulsory police powers and priorities for further improvement of legislation. The obtained results of the paper should contribute to the improvement of preventive policing in the sphere of road safety and combating offenses.

Keywords: police, police measures, preventive measures, compulsory measures, road safety and traffic control.

УДК 343.14

М. Г. Щербаковський,

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>*

ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕТАП ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто зміст етапів доказування у кримінальному провадженні. Показано, що заключним його етапом є використання доказів, яке являє собою розумове та праксеологічне оперування доказовою або орієнтуючою інформацією з метою вирішення кримінально-правових, процесуальних, криміналістичних і кримінологічних завдань.

Ключові слова: кримінальне провадження, доказування, етапи доказування, використання доказів.

Постановка проблеми. Доказування, яке здійснюється у встановленій законом формі сторонами кримінального провадження, є основним змістом кримінально-процесуальної діяльності. Поняття кримінально-процесуального доказування, його зміст і структура є предметом тривалої дискусії вчених. Аналіз висловлених точок зору правників дає підстави для висновку, що доказування у кримінальному судочинстві розглядається як пізнавальна діяльність, що